

ПРАВДАТА И СПРАВЕДЛИВОСТА КАКО ВРЕДНОСНИ ПРИНЦИПИ НА ПРАВОТО

101 Иворна научна статија

I

Правдата, справедливоста, но и самото право длабоко досегаат во човековата историја. Општо е познато дека тие во својот историски од, на еден или на друг начин, повеќе или помалку, кон себе го имаат свртено внимание то како на *правната така и на социолошката и филозофска мисла*. Притоа, за нас, во случајов од посебно значење е тоа каков бил и каков е ставот на правната наука во однос на правдата и справедливоста како нејзин конкретизиран вид. Тоа едно, и второ, какво е нејзиното влијание врз самото право и посебно врз неговото поимно определување. Кога сме кон ова, треба веднаш да нагласиме дека правната наука во однос на поставеното прашање има изградено не еден туку повеќе ставови. Во продолжение ќе изложиме некои од нив.

II

• Еден од најстарите ставови присутен во правната доктрина е оној кој принципот на правда го зема како критериум за определување на правноста, или поинаку речено, на правната природа на општествените односи и нормите со кои тие односи се уредени. Ова практично значи дека наведените овде позитивни правни норми, со оглед на тоа што својата правна сила ја изведуваат од правдата, правно стануваат важечки и обврзуваат само ако се во согласност со важечкиот принцип на правда. Во таа смисла и ќе сретнеме во правната теорија дека: „Нормата на позитивното право, поставена и наметната од световната власт, претставува вистинско право само ако остварува правда: а тоа значи дека нема да има обележје на правност ако се противи на природното право“.¹ На линија на ова гледање е и следново: „Ако општественото тело или неговите органи прокламираат прописи кои се спротивставуваат на наредбите на природното или божјото право

* Редовен професор на Правниот факултет „Јустинијан Први“ , при Универзитетот „Свети Кирил и Методиј“ – Скопје и визитинг професор на Правниот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип.

* Доцент на Правниот факултет „Јустинијан Први во Скопје, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје.

¹. *Guidi, La Legge inguista, Roma, 1948*

...макеша дека дивуче кајму правдата, ниту правдата, ниту правен поредок...² На-
ветелне примери, и не се друго туку докат на тоа дека, во случајов, правдата
се дојдува како судбени критериуми на правдата, а оттука и за обврзност
на позитивното право.³ Тие, покрај ова, укажуваат и на тоа дека принципот на
правдата, вредност е неденан поимот „природно право“⁴ земено како
нешто што објективно постои надвор од волјата на доносителот на позитив-
ното што објективно постои надвор од волјата на доносителот на позитив-
ната норма (законодавецот).⁵ Во таков случај разбирливо е што основот на
правдата, а со тоа и на самото природно право во правната теорија се бара на
друга страна. Така, според една група автори, тој се наоѓа во божјата волја,
односно во божественото ум, според втора група на автори, основот на прав-
дата се наоѓа во биолошко-општествената егзистенција на човекот повра-
ќа и со неможни разлики, според трети, исклучив основ на правдата е човеч-
ката природа.⁶ Се на сè, начинот на кој се ефика правдата во напред изнесените
гледања укажува на тоа дека таа хиерархиски секогаш доаѓа пред позитив-
ното право и е над тоа право и оттука независно од него.

• Спротивно на изнесените гледишта од претходната точка, кои
суштински гледано можат дури да се земат како релативно блиски, во
смысле што според сите нив правноста на правните норми (позитивното пра-
во) се изведува од правдата, сфатена како вредносен принцип, или во најши-
рока смисла зборот како природно право), се гледиштата на претставни-
ците на легалистичката и на нормативистичката теорија на правото.
Според гледањата на припадниците на овие теорни, место во нив за правдата
или пошироко природното право, сфатени во напред изнесената смисла, не
постои. Тие, за разлика од јуристуралистите, исклучуваат какво било влија-
ние на правдата или природното право како вредносни категории врз нормите

² Debelland J., La regle juridique, St. Maurice, 1945, str. 58, 88. За ова види уште и Декларација
за правата на човекот и граѓанинот од 1789 година.

³ Постојат и гледања на одредени јуристуралисти според кои правдата е битен елемент на
правото, но таа не се јавува и како критериум за правноста на правните норми и на
општествените односи уредени со тие норми. Според нив правниот карактер на нормите
произлегува од формалните врски помеѓу самите норми во правниот систем и сл. За тоа
посебно види кај Nikola Visković: Pojam prava, Split, 1976 г., стр. 239 – 246.

⁴ Кај Aristoteles ќе прочитаеме: „Природно право е она кое секаде има иста важност, а не
зависи од тоа дали е усвоено или не. Позитивно е она право за кое првобитно е споредно дали
слабело или онака, но тоа повеќе не е откако со закон ќе биде воспоставено“ (Nikomahova
etika, Beograd, 1970.); Coing H., Grundzuge der Rechtsphilosophie, Berlin, 1969, str. 210; Visković
N. Оп. шт. стр. 33, зборувајќи за природно-правните теорни ќе рече дека: „Под теорија на
природното право“ го подразбираме секог поимање на правото како еден сложен и
хиерархиски поредок кој е составен од објективни и праведни начела за уредување на
меѓучовечките односи (природно право) и од правила на однесувања поставени од државата
или други субјекти (позитивно право).“

⁵ Законодавецот, во еден случај е суверенот, во друг случај државата, како политичка и
правна власт (легалистичко сфаќање на позитивното право) и во друг случај државата и
одредени општествени заедници (социолошко сфаќање на позитивното право).

⁶ Nikola Visković, Оп. шт. стр. 34. За ова, посебно види, уште, кај Slobodan Perović, Pravo na
slobodu i prirodno pravo, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, br. 3, Rijeka, 2003, str. 48-
63; како и многуте трудови на авторите цитирани во наведениот труд на професорот Перовиќ.

на позитивното право. Тие, за нив, се надвор од него. Со еден збор, кај нив се
почнува и запишува со позитивната норма. Но, изнесено овде и не значи
дека овие не ја познаваат категоријата правда. Напротив, таа постои и кај нив,
но, разбрана како начело кое го конституира самото позитивно право. При
таква поставеност на нештата и ќе сретнеме во правната теорија дека: „Вред-
носниот принцип на правдата не е основ на правноста на законите, туку
законот е основ на принципот на правда“.⁷ При таква состојба за праведно се
смета сето она што е предвидено со закон. Почитувањето на законот значи и
почитување на принципот на правда и обратно, непочитувањето на законот
значи и непочитување на начелото на правда. Во таа смисла кај Hobbes ќе
прочитаеме дека „... ни еден закон не може да биде несправедлив.“⁸ Според
него правдата се остварува преку почитувањето на законот на сувереност кој
своите овластување да заповедува и забранува ги изведува од општествени-
от договор со кој му е доверена целокупната власт од општеството. Во кон-
текст на тоа тој и ќе рече: „Само по себе секое дејствие е индиферентно;
дали е праведно или неправедно тоа зависи (исклучиво Г.Г.) од суверенот.
Легитимитетот на владарот го прави нешто праведно со тоа што го запо-
ведува, а неправедно со тоа што го забранува“.⁹ Од ова може да заклучиме
дека овој автор правдата ја сведува на чисто формално право на авторитет-
от и законитоста. На линија на ова е и гледањето на Kelsen, кој зборувајќи за
значењето на позитивното право ќе го рече и следното: „Во поглед на општо-
то правило правилно е тоа постојано да биде применливо... без оглед на
вредноста на општото правило за чија примена се работи“. Тој не ја порекну-
ва правдата како вредносен критериум, меѓутоа негов тврд став е дека
„...поимот на правда може да влезе во правната наука единствено во смисла
на законитост“. Според него вистинската наука: „...го прикажува правото
какво е и не бранејќи го со тврдењето дека е праведно, ниту осудувајќи го со
тврдењето дека е неправедно,“ додавајќи го притоа и тоа дека правната
наука „...е радикално реалистичка и емпириска теорија“.⁹ Со еден збор, за
сите овие автори, кои во основа се легалисти, односно нормативисти, како и
другите претставници на легалистичката, односно нормативистичката теори-
ја, заедничко е тоа што на правноста и правдата гледаат како на нешто што
својата моќ исклучиво ја црпат од законот. За нив нема место во поимот на
правото за вредносните ставови, како заеднички именител на вредносните
принципи (во кои влегува и правдата) и вредносните судови, како и за целите
како посакувани и остварливи вредности низ процесот на дејствувањето на
субјектите. Поинаку речено, според нив, правото треба да се спознае онакво
какво што стварно е, а не онакво какво што би требало да биде. Ваквиот

⁷ Nikola Visković, Оп. шт. стр. 110.
⁸ Hobbes, Opere politiche I, Torino, 1959, De Civile XII. I i Levijatan, Beograd, 1961, str. i 54, 156
i 307. Во последното дело од овој автор го среќаваме и тоа дека: „Граѓански закон за секој
поданик претставуваат оние правила кои во вид на заповеди државата ги пропишала, усно
писмено или со други доволни знаци со кои се изразува волјата“ (стр. 232).
⁹ Kelsen H., Opšta teorija prava i države, Beograd, 1951, str. 27 – 28, 58 – 61 What is justice,
Berkley, 1957, str. 209 – 230, и Perelman: Justice 18-19; Ross: On law 279-283.

односно на претставниците на овие теории, во кои посебното место, секако, му припаѓа на *Reale*, кои вредносните принципи, вредносните судови или вредносните ставови и сл., во основа произлегуваат од природата и поради тоа се категории за нив се од субјективно-ирационална природа и поради тоа е невозможно нивно научно спознавање. Некој, пак, како аргумент го земаат тоа дека предмет на правната наука треба да бидат јазичниот состав и догматската содржина на правните норми како своевидни техники, а вредностите би требало да бидат предмет на политиката, филозофијата и социологијата, други пак, од нив, без каков било аргумент, нив ги заобиколуваат.¹⁰

• Наспроти негативните ставови и гледања легалистите и нормативистите, во поглед на вредностите во правната теорија среќаваме и автори (а тоа се повеќе на број)¹¹ кои, имаат исклучиво позитивен однос кон нив. Тоа во таа смисла што тие нив ги третираат како дел од правниот поредок и истите, на еден или на друг начин, ги внесуваат во поимот на правото. Така, кај *Gurvič* ќе прочитаеме дека: „...правната појава е крајно сложена во својата антиномичка структура: во неа се сретнуваат антиномија и хетерогенија, идеални и реални елементи, стабилност и нестабилност, поредок и создавање, принуда и уверување, општествени нужности и идеали, искусство и толкување, логички идеи и морални вредности“.¹² Од ова видно станува дека, цитираниот автор во сложениот мозаик на феноменот право наоѓа место и за идеалните елементи, идеалите, и за моралните вредности. Но, тој е уште појасен кога зборува за правдата како посебна вредност. Во контекст на тоа, кај него ќе прочитаеме дека: „...правдата е конститутивен принцип на правото“, кое натаму го дефинира како „...позитивен поредок кој во одредена општествена средина ја остварува правдата со посредство на мултилатерални правила...“¹³ Ниту кај *Hegel* правото не се јавува само како норма или вредносно начело, туку како дејствување и меѓучовечки односи кои со норми и вредности се уредени.¹⁴ На линија на ова е и гледањето на *Višković*. Во потврда на ова зборува следниот негов исказ: „Феноменот

право „исчистен“ од вредностите и целите би бил осакатен ...а правната наука која би се ограничила на така осакатената појава би била формализирано и непотполнио спознавање на стварниот предмет на правното искусство. Сè што се случува во правото од проектирањето до донесувањето на општите норми, преку остварувањето и неосварувањето на нормативните обврски во правните дејствија, до создавањето на индивидуални норми, изрекувањето и извршувањето на санкции, е направено, мотивирано и оправдано од политичко-правните идеали и судови.“¹⁵ Доволно ќе биде кон изнесеното досега за местото на вредностите во правото и правната наука да го цитираме, уште, и *Reale*, според кој правото, и не е друго туку, претставува: „...општествена стварност нормативно уредена според историските вредности“.¹⁶

• Приклопувајќи се кон претставниците на интегралната теорија на правото,¹⁷ кои правото поимно го определуваат како динамичко единство на одреден вид на преднормативни општествени односи, на вредносни ставови и цели со кои овие односи се оправдуваат и проектираат и на норми со кои врз основа на вредносните ставови и цели, таквите односи принудно се уредуваат, јасно станува дека нашиот став во однос на вредностите, како составен дел во категоријата право, е позитивен. Тоа од причина што, без вреднување на преднормативните односи, кои нормативно треба да бидат уредени, како и на самите норми со кои тоа уредување треба да биде извршено и не е возможно да се дојде до пропишување на дадена правна норма, а оттука и до изградба на целокупниот правен систем и поредок.¹⁸ Прифаќајќи ги вредностите за еднакво значајни за категоријата право, со преднормативните општествени односи и нормите со кои овие се уредуваат, со самото тоа прифаќаеме и дека и правдата, како една од најзначајните човекови вредности, која го следи од неговите прапочетоци, е дел од тоа право. Правдата сфатена, било како категорија на природното право¹⁹ или, едноставно речено, само, како материјален вредносен принцип, има голема и значајна улога во делот на она што треба да биде содржина на нормативно-правниот поредок, во

¹⁰ *Nikola Višković*, Оп. шит. стр. 112 – 116 i 35 – 38. Ако беспоговорно на правдата би се гледало на начинот на кој таа е артикулирана од претставниците на нормативистичката, односно деталистичката теорија ќе се дојде во ситуација прифатливи од аспект на правдата да бидат и геносидните закони на Хитлерова Германија, според кои милиони човечки животи изгаснаа во монструозните гасни комори на Хитлер или советските закони од времето на Сталиновото владеење, според кои, исто така, милиони невини граѓани беа ликвидирани или своите животи ги завршија во сибирските гулаги, за кои посебно има пишувано нобеловецот и голем руски писател Солженицин.

¹¹ *Nikola Višković*, Оп. шит. стр. 116 – 118 i 38 – 44 i 53 – 74.

¹² *Gurvič G.*, *Sociologia del diritto*, Milano, 1957, str. 61 – 62.

¹³ *Gurvič G.*, *L. idée du droit social*, Paris, 1932, str. 96 – 103; и *L. experience juridique et la philosophie du droit*, Paris, 1935, str. 99 – 102.

¹⁴ *Nikola Višković* Оп. шит. стр. 43. Види, уште за тоа и кај *Fasso G.*, *Storija della Filosofia del diritto I – III*, Bologna, 1966, str. 99 – 118. Тој зборувајќи за Хегеловата филозофија на правото, во цитираниот дело, меѓу другото вели: „...вистинската хегелијанска филозофија на правото содржи погледје за вообичаеноста, бидејќи во него се набуѓува правото како жива и животна реалност во која човекот интегрално се остварува“.

¹⁵ *Nikola Višković*, Оп. шит. стр. 116.

¹⁶ *Reale M.*, *La philosophie du droit et les formes de la connaissance juridique*, PhD VII/1962, str. 57. За ова види уште кај: *Vračar*, *Metodološka integracija pravnih nauka*, Medjunarodni kolokvij o metodologiji, Beograd, 1973; *Lukić R.*, *Teorie države i prava*, Beograd 1964; *Tadić Lj.*, *Predmet pravnih nauka*, Beograd, 1966; *Anžulović*, *Neke metodoloske postavke za jednu sintetičko definiciju prava*, ZPFS III/1965; *Perić*, *Struktura prava*, Zagreb, 1964; *Zun A.*, *Nekoliko misli o predmetu i sadržini sociologije prava*, Sociologija 1/1972; *Živanović T.*, *Sistem sintetičke pravne filozofije*, Beograd, 1951 i 1959; *Pašukanis J. B.*, *Opšta teorija prava i marksizam*, Sarajevo, 1958, str. 60, 97 – 99, 108; и други.

¹⁷ За тоа посебно види кај: *Višković*, Оп. шит. стр. 41- 44, 105 – 151.

¹⁸ Освен ако станува збор за проектирање на државата и правото по примерот на Луј XIV, кој ќе рече: „*Државата моа сум јас* или според налудничавите закони на Хитлерова Германија.

¹⁹ *Slobodan Perović*, *Besede sa Kopaončika*, Beograd, 2002. Во оваа книга на 338 страници се поместени 12. Беседи на проф. д-р Перовиќ поднесени на Копачничката школа за природното право од 1990 до 2001 година, кои во целост се посветени на одделни аспекти на природното право.

тој контекст и во оној негов дел кој се однесува на граѓанското и во негови рамки на облигационото право. Тоа во таа смисла што, таа како *специфична вредност* „*доброта*“ односно најзначајна доблест е еден од основните критериуми кои укажува на тоа како треба да бидат уредни односите на ниво на општеството и посебно како треба да бидат распоредени *неспесифичните вредности*“ помеѓу одделните субјекти во тоа општество. Притоа, за да може подобро да го сфатиме значењето на правдата како вредносен принцип без кој и не може да се разбере смислата и значењето на самото право, нужно ќе биде да се вратиме во времето на *Аристотел*, а пред тоа и во времето на *Петровиќ*, правдата и не е друго туку тоа на *Платон*.²¹ За нив, ќе констатира *Perović*, правдата и не е друго туку

„Друга правдата во редот на специфичните правни вредности влегуваат, уште, и принципот на мир, правна сигурност, законитост, потполност и принципот на извесност. За нив во правната теорија ќе сретнеме дека „се средства со кои во правниот поредок се овозможува одреден и ограничуваат делот на дистрибуцијата на неспецифичните правни вредности (какви што се П.П. животните слободата, здравјето, сопственоста, власта, образованието итн.“ (В. Петровиќ, *Op. cit.*, стр. 126). Истниот овој автор, зборувајќи за различните видови на вредности се забржува и на специфичните вредности и во таа смисла за нив ќе го каже следното: „... специфичните вредности кои непосредно ја изразуваат потребата за дисциплинирање на општествените односи во кои се остваруваат сите други човечки потреби и вредности, на кои нив се специфични средства за конституирање на општествениот поредок“. Притоа, во редот на овие вредности одделно ги наведува: моралните вредности (доброто, честоста, законитоста, искреноста и сл.); обичајните вредности (пристојноста, почитување на традицијата, отменоста и сл.); и политичко-правните вредности (правдата, мирот, сигурноста, законитоста и сл.). При ова, за овој вид вредности ќе го рече и следново: „Нас овде ни е важно да ги откриеме дека овие ... вредности, специфичните вредности на општествениот поредок, коишто не се дадени сами за себе туку секогаш се нужно исполнети со содржината на посебните и генерички општествени вредности и дека служат всушност како средства за уредување на тие посебни и генерички општествени вредности (и на нив соодветните вредности)“ (В. Оп.цит., стр. 124).

Неспецифичните вредности *Високиќ Н.* ги дефинира како „... ставови на припадниците на различна општествена група за тоа што е „добро“ или какви „треба“ да бидат општествените односи кои се дисциплинирани во правниот поредок: биолошките, економските, политичките, образовно-културните, верските и културните односи како правни односи“. Тој во продолжение на ова ќе го додаде и следново: „Тоа се многу различни, историско релативни односи на ртето за тоа што значат и како треба да се одвиваат животот, слободата, здравјето, образованието, сопственоста, власта, материјалната благосостојба, информирањето итн.“. Скадари докажа да се дообјасни во однос на овие вредности, ќе го рече и ова: „И кај неспецифична (биолошка) не се исклучиво предмет на правното искуство“ овие вредности ставена сепак се **ПРИМАРНА АКСИОЛОШКА СОДРЖИНА на секој правен поредок** - бидејќи и специфичните правни вредности и правните норми и правната присила воопшто не можат исклучиво заради тоа да би се оствариле неспецифичните вредности, односно да би биле средства за овозможување и спроведување на одреден начин на принудна распределба на средствата за живот, слободата, здравјето, сопственоста, власта итн. во конфликтните општествени односи - и тоа така што ги потврдуваат интересите и соодветните неспецифични вредности на едни субјекти и истовремено оспоруваат интересите и соодветните вредности на други субјекти“ (*Високиќ Н. Op. cit.*, стр. 128).

²¹ В. *Platon, Zakoni*, BIZ, Beograd, 1971; *Platon, Последни дани Сократови*, Култура, Beograd, 1949; *Platon, Pristajnost*, Beograd, 1968. За Грчката античка филозофија, види, уште, кај: Томасови Мокреки, Социологија на правото, Скопје, 1996; *Димитар Бајалишев*, Вовед во правото (Право), Куманово, 1999.

преставува „*стожерна доблест*“.²¹ Таа, како таква, подразбира почитување на законите и постапување спрема другите како на себе еднакви. Сфатена во оваа смисла правдата, и, не е само стожерна, туку и највисока од сите доблести и како таква сите нив ги содржи во себе. Притоа, кога станува збор за правдата, од посебно значење е Аристотеловото гледање за неа. Според *Аристотел*, постојат два основни вида на правда: *a) комутативната (разменска)* и *b) дистрибутивната (распоредувачка) правда*. Овие два вида на правда го имаат надживеано своето време (последните векови од старата ера), продолжувајќи го својот „*живот*“ и во следните два милениума од новата ера, за да стигнат до ден-денешен (првиот век од третиот милениум на оваа ера). Во целокупната своја „*животна*“ историја тие, повеќе или помалку, имаат нста улога и задача. Имено, со комутативната и дистрибутивната правда од секогаш се овозможувало и овозможува вградување во правото, воопшто и секако во приватното (посебно облигационото), правила исполнети со содржина која го чини самото битието на овие видови на правда. Така со *комутативната правда* во наведените правила се вградувал и вградува *аритметичкиот принцип на еднаквост* сфатен во смисла на *еднакво постапување во еднакви случаи и обратно нееднакво постапување во нееднакви случаи*. Кај овој вид правда, како критериуми за еднаквоста и нееднаквоста се јавуваат *сопственоста и економската вредност на предметите што се разменуваат или оштетуваат*. Комутативната правда како вредносен принцип вградена во нормативниот поредок врз овие критериуми практично се сведува на тоа во природната или стоковно-парична размена, односно размената на стоковните услуги, учесниците да тргнуваат од начелото на еднаква или барем на приближна еднаква вредност на заемните давања, односно сторувања или несторувања. Истото ова се однесува и во случаите на причинување на штета, кај кои одговорното лице е должно да ја воспостави состојбата што била пред да настане штетата (*натурална реституција*), или ако тоа, од една или друга причина не е можно, ова лице е должно вредносно да ја надомести сторената штета (*парична реституција*). Комутативната правда сфатена во изложена та смисла препознатлива е и во поголем број на други правни решенија од доменот на облигационото право. Такви се, на пример, правилата кои го уредуваат прашањето за реституција на даденото во случај на ништовност или рушливост на договорите, натаму, правилата за одговорност, во случај на постоење на одредени физички или правени недостатоци на предметот на обврската, кај одделни видови договори (продажба, размена, закуп и сл.), односно за неисправно функционирање на предметот кај овие договори; како и правилото кое го уредува прашањето за враќање на даденото од даден субјект во однос на друг, во случај таквото давање да нема свој основ или имало, но тој подоцна отпаднал итн.

Ако за комутативната правда е карактеристичен *аритметичкиот принцип*, тогаш за дистрибутивната тоа е *геометрискиот*. Според него распредел-

²¹ *Slobodan Perović, Op. cit.*, стр. 110.

нејиното место во правото или пошироко во правниот систем и поредок е тој дека таа имала, има и ќе има битно влијание врз категоријата право, сфатено во најшироката смисла на зборот.

• **Правдата како специфична правна вредност, како стојерен вредносен принцип, внесена во правниот поредок како комулативна и дистрибутивна, при состојба на основните преднормативни општествени односи и правни норми, а со чија помош се изразува содржината на овие односи, квалитетно да била вреднувана, може со ова ниво на инкорпориран квалитет да биде и основ за проценка за нивото на нејзина присутност во конкретните правни односи.** Меѓутоа, имајќи го предвид фактот дека преднормативното вреднување на општествените односи и правните норми, во кои се изразува содржината на овие односи е, во голема мера, општо и апстрактно вреднување односно општо и апстрактно посакувано ниво на правда тоа, како такво, во бројни случаи не е доволно за правдата квалитетно да биде пренесена сè до ниво на секој настанат поединечен правен однос. Ако се има предвид дека правото во делот на нормирањето на преднормативните односи од древни времиња до денес секогаш имало за цел да ги уреди, не сите туку само просечните и истовремено стандардизирани односи, тогаш сосема станува разбирливо дека правдата и не можела поинаку да биде инкорпорирана во него освен до нивото на општоста, односно просечноста на односите кои се уредени со него. Оттука, кога правдата којашто на овој начин е инкорпорирана во правото, ќе се пренесе на конкретен случај, кој во многу што може да биде специфичен и да отстапува од општоста и просечноста на правната уреденост на односите, може да ја доведе до тоа она што на начелно и апстрактно ниво е праведно, на конкретно ниво де се појави како несправедливо.

• **Поради изнесеното погоре, логично се наметнува прашањето: како да се дојде до потребното ниво на правда и при алегувањето на правните субјекти во секој од конкретните правни односи?** На овде поставеното прашање може да се дадат повеќе одговори и секој до одредено ниво да биде задоволителен.

Така, во одредени случаи, до посакуваното ниво на правда може да се дојде преку толкувањето на општите правни норми применети на конкретниот случај и, секако, на диспозитивните правни норми, кога дел од содржината на дадениот случај е уреден со нив. Овде на судот и секој друг овластен орган или овластен субјект, кој го врши толкувањето, му стои на располагање смот вообичаен инструментариум кој се користи при толкувањето на правните норми или поширокото право.²⁶ Притоа, општа карактеристика на толкувањето како начин на примена на правото е таа што судот или другиот орган, односно правен субјект кој толкува одредена норма во основа останува во рамките на самата оваа норма и е под нејзино влијание.

крајбата, прелубата ... делумно насилните дела, на пример телесната повреда..." (Цитирано по Димитар Бајалисис: Вовед во Правото (право) Книга прва, Куманово, 1999, стр. 396 - 397).

²⁶. За ова посебно види кај Проф. д-р Димитар Бајалисис, Оп. шпт. стр. 267 - 313.

... и тоа практично значи дека на различна д. ... предвид се земаат личните својства на субјектите во општествениот статус во општеството. Да би се примени ... со еднаките нешта, ... нејзиното начело на правда и нејзиното начело на правда е тешко да се замисли дека ... По продолжение на ова ... имаат свој авторитет ... кои правото не ... Последно ... правната доктрина и ... за разлика од ко- ... мислењето ... меѓу себе не се иск- ... дека ... правдата и

²⁴ Мелбајан Петров, Оп. шпт. стр. 69. Архивен повеќе и нивно гледање на овој автор претставуваат повеќе одредби кои ги среќаваме, помрј во познатите граѓански кодекси и во нашиот Закон за облигационото право. Пример за такви одредби се, на пример, оние кои во себе вградуваат категоријата „свесност“, како личен критериум за остварување на одредени права на субјектите кои вклучуваат во облигационите односи; ипатаму, правилото според кое примамот на депозит е должен за то чува предметот на давачот како свој сопствен, ако депозитот е без надомест. Тоа ќе рече дека, во овој случај се бара да се оцени како примамот се дозволува во чувањето на своите сопствени ствари, што се зема како критериум за утврдување дали на негово страна постои одговорност за штета настаната на предметот што му е предаден од давачот на депозитот на чување. Такво е случајот и со „намерата“ како потезок на вина која во секој конкретен случај треба да се утврди или постоењето, односно непостоењето на „деловна способност“ односно неспособност кај малолетните физички лица како страни во облигационите односи за причинување на штета, која, исто така, во секој конкретен случај мора да се утврдува и со.

Во контекст на изнесеното погоре тој и ќе заклучи: „Оттука сметам дека правда како пот- тилна доблест може да се постигне со дејство и со целна на комулативната и дистри- битутивната правда (без оглед на правно подрачје е во прашање.“ (Оп. шпт., стр. 70). Во прилог на изнесеното кај Петровиќ како да оди и следнава констатација на самиот Аристотел: „Има се сподобуваат да тоа дека праведноста во доделувањето (земја, пари и сл.) мора да се споредби со нивна достоинство. Само што под достоинство не подразбираат сите исто нешто - оние олигархиски висториските подразбираат под тоа просто лична слобода, оли- гархиски на триесетите богатство многу, повторно, благородното потекло (што то имаат Г. Г.) и аристократски висториските личните вредности“ (Aristotel, Op. шпт. стр. 1131 a.). Ипачи, сè што самиот Аристотел вели за дистрибутивната и комулативната правда: Приот вид се однесуваат во подобра на чест или имотот и воопшто на сите добра кои се делат меѓу граѓаните на една државна заедница (зашто еден човек може да има исто млада и другото како што и исто така, може да има повеќе или помалку), вториот вид се однесува на правата во граѓанскиот однос. Така има два дела - оние што се случуваат или по- волада на учестванието или против правата војна, на пример купопродајбите. Тие се викаат војна дела зашто нивна основноста на правниот однос е зависен од војната на учестванието. Во облигациите против војната на учестванието делумно спаѓаат најните дела, на пример

Во друг случај, може да се тргне од насоката која ја определува самиот пропис, во најчест случај законот. Примери за такви насоки среќаваме и во Законот за облигационите односи. Такви се, на пример, сите случаи во кои судот упатува на примена на категориите: „совесност и чесност“; „добри обичаи“; „вообичаено“ постапување; утврдување на „целта“ на договорот; „ако ... од природата на работата или волјата на страните не произлегува ниту друго“; кога „е очигледно дека договорот повеќе не им одговара на очекувањата на договорните страни“; „треба да се истражува засадничката намера на договорачите и одредбата да се разбере така како што тоа им одговара на начелата на облигационото право“; ако се земаат предвид „околностите што настанале по причинување на штетата“; „добивката што можела основано да се очекува според редовниот тек на работите или според посебни околности“ и сл. Во овој случај како и во првиот, во примена на нормата се тргнува од самата неа, но и не се останува само на тоа туку во нејзината содржина се внесуваат и одредени елементи од општествените правила на кои упатува самата таа. На тој начин често пати ќе се успее, меѓу другото, да се дојде и до справедливо решение за разгледуваниот случај.

Но, и при кој било избран пристап од претходните два, секогаш не може да се стигне до посакуваното ниво на справедливост. Во таков случај, најлоша варијанта би била да се остане само на примена на правните норми *stricti iuris*. Ако тоа би се прифатило, тогаш многу често би имале состојба на „најголемо право – најголема неправда“ (*summum ius summa iniuria*). Ова гледано од аспект на *Emil Direket* би било издигање на волјата на законодавецот до категорија на извор на правото. Прифаќање на тоа за него „...би значело земање на надворешноста за стварност, земање на зборовите за дух на законот“, кое, секако, не го прифаќа. На линија на ова е и гледањето на *Bogisic*. Кај него ќе прочитаеме: „Кој само зборовите на законот ги знае, тој иште законот не го знае, додека не му го сфати разумот и смислата“.²⁷ Прифаќајќи ги за оправдани наведените гледања останува излезот од ова да се бара на друга страна. Токму, со оглед на посебното значење на ова, нему му го посветуваме следното поглавје од трудот.

III

Имено, упатувањето погоре на друга страна, всушност, се сведува на самото внесување на *справедливоста* како вредносна категорија во полето на правото. Притоа, кога сме кон ова, заслужува, на самиот почеток, да се укаже дека нејзиното внесување во правото, таму каде што тоа е прифатено, се остварува на два начина. Првиот е присутен во англосаксонското право, а вториот во континенталното европско право.

• За англосаксонското право карактеристично е тоа што покрај *Common law* и *Statute law*, како два потсистеми, во правниот систем egzистира и *Equity (справедливоста)*, како трет потсистем. Последниот потсистем има своја сопствена историја на настанување. Тој до крајот на 19 век дури е покрнен и со одделно судство. Негова особеност е таа што почива на *пресудени случаи (преседани)* кои се земаат како правни основи за одлучување во идни слични со овие случаи. Овде имаме средба со засебен сегмент на објективното англосаксонско право. При постоене на ваков готов правен „материјал“ улогата на судот, повеќе или помалку, се состои во тоа тој да изнајде соодветно „готово“ судско решение, како *Equity преседан*, кое ќе го примени врз конкретниот случај кој е предмет на судско решавање. Оттука, и може да се рече дека, ваквата поставеност на *Equity* системот малку го стеснува просторот на судот сам да дојде до справедливо решение на конкретниот случај за кој одлучува.²⁸

• За разлика од ова, кога станува збор за *справедливоста* во континенталното европско право, треба да се каже тоа дека, таа не претставува засебен потсистем во рамките на правниот систем на дадена земја, туку таа е „внатре“ во самиот тој систем. Тоа, во таа смисла што на неа, како еден од инструментите за примена на правото, директно или индиректно упатува самото тоа право. Тоа, меѓу другото, е случај кога самите правни норми, со оглед на високиот степен на нивната општост и апстрактност, не се во можност инкорпорираната правда во нив да ја доведат во мера потребна до конкретните правни случаи, ниту пак, тоа, целосно, може да се постигне со примената на посебните правила и правниот инструментариум наменети за толкување на овие норми. Во таквите случаи, така да се каже, самото право „бара помош“ од *справедливоста*. Во случајов, прашањето е: *како се остварува тоа?* До одговор на ова прашање најлесно ќе се дојде ако се појде од нејзините битни својства кои ги има во правото. Во оваа пригода ќе се задржиме само на две од нив. **Првото, се состои во тоа што, таа се јавува како посебен начин на примена на правото.** Тоа во таа смисла што *справедливоста* во примената на дадена правна норма, иако тргнува од неа, сепак, таа, повеќе или помалку, го „напушта“ нејзиниот терен (што инаку, погоре, веќе, рековме, не е случај со другите начини на примена на правото) и одговорот за тоа како таа (норма) ќе биде применета на конкретен случај го бара надвор од овој терен. Тој друг терен и не е нешто друго туку од нејзина страна воспоставениот интеракциски однос меѓу инкорпорираниот владејачки концепт на правда во даден правен систем и поредок, сведен тој сè до ниво на конкретна правна норма, од една страна, и од друга, конкретниот спорен случај за кој се бара справедливото решение. Оттука, и ќе сретнеме во правната теорија дека *справедливоста* е „...метод на примена на правото со директно посредување

²⁷ Цитирано во двата последни случаи според *Перовиќ*, Оп. цит., стр. 128 – 129.

²⁸ За ова повеќе види кај: *Nevenko Misita*, *Pravičnost kao osnov obvezivanja na naknadu štete*, doktorska disertacija, Sarajevo, 1980 str., 92 – 95.

се на прашањето за пресудувањето од страна на судот според справедливоста меѓу другото, ќе се заложат за тоа дека во ваков случај судијата не пресудува „...според својата морална определеност... бидејќи тогаш би пресудуваа *contra legem*, туку го воспоставува објективно постојното сфаќање за справедливото решавање на спорниот случај.“³³ Ваквиот начин на гледање на нештата наоѓа своја потврда и во јуриспруденцијата. Во неа ќе сретнеме дека „Судењето по справедливост никако не значи произволно судење по лични и субјективни мерила... Судењето по справедливост... не е сентиментално судење... Да судиш по справедливост значи, пред сè, да судиш по известни објективни, рационални и општествени т.е. научни критериуми. Да судиш по справедливост, всушност, значи да судиш по одредени објективни норми извлечени од општествените законитости“. Подразбирајќи го последното во смисла на „...влегување во материјалните извори на правото (во реалните општествени односи, економијата, владејачката општествена идеологија)“.³⁴ Во насока на ова е и определбата која ја среќаваме во Црногорскиот имотен Законик од 1888 година. Имено, во неговиот член 782, кој ги определува изворите на правото по кои судот суди, меѓу другото, стои и тоа дека во судењето по правда и справедливост „...судијата оценувајќи ги од секоја страна приликите на работата треба да внимава посебно на тоа што честните држат дека е право и што е во сообразност со јавното верување и честност без кои не може да има уреден сообраќај меѓу луѓето. И ако судијата сето тоа го работи по своја душа и совест, тој повторно треба да внимава, колку е тоа возможно, и на разумот и мислењето на народот...“. Ваквата определба и поставени барања пред судот, како императиви, за кои тој мора да води сметка при вреднувањето на конкретниот случај што го решава, без друго, се доволна гаранција за тоа дека пресуденото според правдата и справедливоста ќе биде објективно, а не субјективно пресудување. Впрочем и нашиот Закон за облигационите односи кога упатува на примена на начелото на справедливост, на еден или на друг начин, ги определува нештата за кои судот мора да води сметка. Во потврда на ова, нека во случајов, како еден од честите примери кои упатуваат на справедливоста, или, со други зборови бараат помош од справедливоста, послужи решението од одредбата од член 156 од овој Закон, кое интегрално го пренесуваме во забелешката која следува.³⁵

³³ Rumelin M., Оп. цит. стр. 39. Во иста насока се и гледиштата на следните автори: Geny F., op. cit., str. 126, Marković Č., Poštenje i moral u pravo, Arhiv za pravne i društvene nauke, Knjiga III, br. 6/1921 i Knjiga V, br. 4 I br. 5/1922, str. 459 i Danilović J., Pravicaost kao pokazatelj pri određivanju obligacionih odnosa i nastri buduceg zakonika o obligacijama i ugovorima, Zbornik radova Pravnog skulteta u Novom Sadu, 1970, str. 367.

³⁴ Цитираното овде е дел од Одлуката на Сојузниот избран суд при Сојузната стопанска комора. За неа повеќе види: Југословенска адвокатура бр. 3-4/1969, стр. 89 и др.

³⁵ „(1) Во случај на штета што ја причинило лице кое за неа не е одговорно, а надоместот не може да се добие од лицето што било должно да води надзор врз него, судот може, кога тоа го бара справедливоста, а особено со оглед на материјалната состојба на штетникот и оштетените, да го осуди штетникот да ја надомести штетата, целосно или делумно.“

IV

Завршувајќи го излагањето за правдата како вредносен принцип, гледан на апстрактно ниво, како општа правда, и на конкретно ниво, како справедливост, односно конкретна правда сведена до секој поединечен правен случај, останува да заклучиме дека тие заедно со правото како позитивна норма, во која и преку која единствено можат и да се манифестираат, се наоѓаат во исклучително сложена интеракциска поврзаност. Тие, токму и поради ова, земени, само, заедно можат да одговорат на задачата поставена пред секој правен систем и поредок, во која и да е општествено-политичка и правна заедница. Вака гледано на нив, ќе си дозволам да кажам, дека тие: *правдата, правото и справедливоста* претставуваат „нераздвојно правно тројство“, какво што во христијанското верување претставува „светото тројство: на отецот, синот и светиот дух.“ Имајќи го предвид ова, останува да заклучиме дека во случајот станува збор за многу сложен правен систем и поредок во која и да било општествено-економска и политичка средина. Но, и не само тоа. Потребно ќе биде, исто толку па дури и повеќе од тоа, да се има исклучително високо ниво на свест при конкретното оживотворување на воспоставениот правен систем и поредок. Во контекст, на последното, за да се оствари ова, судот, другите надлежен органи, односно правни субјекти (било да се тоа правни или физички лица) треба во примена на правото, секогаш, да имаат одговорен однос и да вложуваат многу труд, стручно знаење, но и знаење пошироко од тоа. Само на тој начин и може да се очекува дека до полн израз може да дојде примената на правдата и посебно на справедливоста сфатена како конкретна правда и до последниот поединечен правен случај. Секој друг приод би бил непримерен, крајно неодговорен, и би се рекло, дури, штетен и оттука неприфатлив за која и да е правна и демократска држава во која владеештето на правото е и треба да биде еден од стожерните столбови на кои таа почива, дејствува и egzистира.

ЗАКЛУЧОК

Предмет на овој труд, пред сè, е правдата како вредносен принцип на правото, но и на справедливоста како нејзин конкретизиран вид. Поаѓајќи од вака одредениот предмет, акцентот во него и е ставен на принципот на правдата, третиран од претставниците на натуралистичката теорија како критериум за определување на правноста на општествените односи и

(2) Ако штетата ја причинил малолетен способен за расудување кој не е во состојба да ја надомести, судот може, кога тоа го бара справедливоста, а особено со оглед на материјалната состојба на родителите и на оштетените, да ги обврзе родителите да ја надоместат штетата, целосно или делумно, иако не се виновни за неа“ (Член 156 од ЗОС).

нормите со кои тие се уредени. Како пандан на ова, во трудот, е изнесено и гледиштето на претставниците на легалистичката, односно нормативистичката теорија на правото. Според нив правдата, но и справедливоста како нејзин конкретизиран вид или пошироко природното право како вредносни категории се без какво било влијание врз правноста на општествени нормите односи и врз нормите на позитивното право. Наспроти нив, според натуралистите, правдата не само што е вредносен критериум туку без неа не може и да се зборува за правото. Авторите на овој труд го споделуваат своето мислење токму со ваквото гледање на правдата. Тоа, според нив, е најприфатливото гледиште за категориите правда и справедливост. Имајќи *à-vis* правдата и справедливоста, тие, сакајќи ова што појасно да го изразат, нив во трудот ги гледаат како "нераздвојно правно тројство", исто како што во христијанското верување се отецот, синот и светиот дух како „свето тројство.“

SUMMARY

The primary subject of this article is the justice is evaluating principle of law and of equity as its reified form. Starting from this specified subject, in the article the emphasis is on the principle of justice, treated by representatives of the naturalistic theory as a criterion for determining the legality of social relationships and norms that they are regulated with. As a counterpart of this, in the paper, the view of the representatives of legalistic or normativistic theory of law is also presented. In their view the justice and the equity as its reified form or even beyond the natural law as value categories are without any impact on legality of social relations and the norms of positive law. In contrast, according to the naturalists, justice is not only a value criterion, but without it one cannot depict the law at all. The authors of this paper adhere to this view of the justice. This, according to them, is the most acceptable view of the categories of justice and equity. Considering the close interactive connection and the conditionality of the law vis-à-vis the justice and equity, wanting to express this more clearly, in this article they look upon them as "inseparable legal trinity" similar to the Christianity belief in "the father, the son and the holy spirit" as "holy trinity."

УНИВЕРЗИТЕТ „Св. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ „ЈУСТИНИЈАН ПРВИ“ – СКОПЈЕ

UDK 34

ISSN 0583-5062

ГОДИШНИК

НА ПРАВНИОТ ФАКУЛТЕТ
„ЈУСТИНИЈАН ПРВИ“ ВО СКОПЈЕ

ANNUAIRE

DE LA FACULTÉ DE DROIT
„JUSTINIANUS PRIMUS“ DE SKOPJE

ВО ЧЕСТ НА
ПРОФ. Д-Р МАРЈАН МАРЈАНОВСКИ

ТОМ
56

Скопје 2017

ГОДИШНИК
НА ПРАВНИОТ ФАКУЛТЕТ
„ЈУСТИНИЈАН ПРВИ“ ВО СКОПЈЕ

ГОДИШНИК	ТОМ 56	СКОПЈЕ SKOPJE	2017
----------	--------	------------------	------

ANNUAIRE
DE LA FACULTÉ DE DROIT
"JUSTINIANUS PRIMUS" DE SKOPJE

РЕДАКЦИСКИ ОДБОР

Главен и одговорен уредник

Проф.д-р Родна Живковска (Р. Македонија)

Уредувачки одбор

проф.д-р Арсен Јаневски (Р. Македонија)
проф. д-р Јадранка Дабовиќ Анастасовска (Р. Македонија)
проф.д-р Мелиха Повлакиќ (Р. Босна и Херцеговина)
проф.д-р Татјана Јосиповиќ (Р.Хрватска);
проф.д-р Радмила Ковачевиќ - Куштримовиќ (Р. Србија)
проф.д-р Зоран П. Рашовиќ (Р. Црна Гора);
проф.д-р Душко Медиќ (Р. Босна и Херцеговина)
проф.д-р Криста Јесел - Холст (Р. Германија)

Секретар

проф. д-р Тина Пржеска

Правен факултет „Јустинијан Први“

Ул. Гоце Делчев 96 1000 Скопје, Република Македонија

Лектура:

Софија Чолаковска - Поповска
Валентина Бачваровска

Печати: MAP-CAЖ Скопје

Тираж - 150

Објавувањето на овој Годишник и подготовката на трудови чин што автори се вработени на Правниот факултет „Јустинијан Први“ - Скопје е во рамки на Проектот “Евроинтеграција на општествениот, правниот и политичкиот систем на Република Македонија”.

ГОДИШНИК

НА ПРАВНИОТ ФАКУЛТЕТ
„ЈУСТИНИЈАН ПРВИ“ ВО СКОПЈЕ

ANNUAIRE
DE LA FACULTÉ DE DROIT
"JUSTINIANUS PRIMUS" DE SKOPJE

ВО ЧЕСТ НА
ПРОФ. Д-Р МАРЈАН МАРЈАНОВСКИ

СКОПЈЕ 2017